मनीषा नृत्यालयाच्या रौप्यमहोत्सवानिमित्त हा कार्यक्रम सादर झाला. सर्व स्तरांतील रसिक प्रेक्षकांसाठी. यात बालगीत, ड्रॅगन नृत्य, किमोनो नृत्य, फॅन डान्स, झपताल इत्यादी नानारंगी नृत्यांचा समावेश होता. भारतातच नव्हे, तर जगातील अशा प्रकारचा हा पहिलाच कार्यक्रम. यासाठी जपानहूनही प्रेक्षक आले होते. हा कार्यक्रम सगळीकडेच नावाजला गेला.

अशा तऱ्हेच्या संकल्पना कलेवरील निष्ठेतूनच सादर होत असतात.

क्षितिजावर अनेक रंग असतात. दररोज जरी बघितले तरी ते नित्य नवे भासतात. मनाच्या अवकाशातही अशाच कल्पना नित्य नव्याने जन्म घेत असतात. या कल्पनांना कल्पकतेचा साज चढवून बघा.

तुमचे तुम्हांलाच वेगळेपण जाणवेल.

(शब्दांकन : संगीता पुराणिक)

• संजीव अभ्यंकर

अथक परिश्रम आणि विश्वास

आज तुमच्यासाठी लिहिताना मला फार मजा येते आहे, कारण तुमच्या वयात असतानाचा माझा सर्व काळ परत एकदा आठवतो आहे. मी तीन वर्षांचा असताना पहिल्यांदा कडव्यासकट एक मराठी अभंग आई-बाबांना म्हणून दाखवला. हे पाहून त्यांना फारच आश्चर्य वाटलं. त्यानंतर माझ्या आईनं व पं. गंगाधरबुवा पिंपळखरेसरांनी मला वयाच्या आठव्या वर्षापासून शास्त्रीय संगीत शिकवायला सुरुवात केली. गंमत म्हणजे मी वयाच्या अकराव्या वर्षी पहिल्यांदा स्टेजवर गायलो. लहान वयात अनेक शहरांत कार्यक्रम करताना सगळीकडे खूप कौतुक व्हायचं, बक्षिसं मिळायची. गंमत तर वाटायचीच, पण त्याचबरोबर जबाबदारीची जाणीवही असायची. 'लोकांच्या अपेक्षा निर्माण करणं सोपं असतं, पण त्या टिकवणं खूप अवघड असतं,' असं आई-बाबा सांगायचे.

त्यामुळेच मी अकराव्या वर्षापासूनच दोन तास नियमित रियाज करायला लागलो. कार्यक्रम असला, की आवाज खराब होऊ नये म्हणून पथ्यं पाळायला लागलो. रियाज व पथ्यांमुळे कार्यक्रम छान झाला, की जो आनंद व्हायचा तो शब्दांत सांगता येत नाही; परंतु तेव्हापासून मला कामाचं समाधान म्हणजे काय, याची जाण आली आणि मग मी हे कामाचं समाधान जास्तीत जास्त मिळवण्याचा प्रयत्न करायला लागलो. मुळातच सर्वस्व ओतून बिनचूकपणे काम करण्याची माझी वृत्ती मग तशीच जोपासली गेली.

१२-१३ वर्षांचा असताना पं. भीमसेन जोशी, श्रीमती गंगूबाई हनगळ, हिराबाई बडोदेकर, पु. ल. देशपांडे अशा अनेक दिग्गजांनी माझं गाणं ऐकलं व 'मी गायन हेच पूर्ण वेळ करिअर म्हणून घ्यावं', असा सल्ला त्यांनी माझ्या आईबाबांना दिला. आपल्या देशातले फार मोठे गायक पं. जसराजजींकडे दहा वर्षं, त्यांच्या घरी राहून, गुरु-शिष्य परंपरेनुसार शिकण्याचं भाग्य मला लाभलं.

गुरु-शिष्य परंपरेचा सर्वांत मोठा फायदा म्हणजे गुरूंचा सहवास.

जरी हे भाग्य मला लाभलं, तरीही हे काम सोपं नव्हतं बरं का! आपली ओळख नसलेल्या घरी जाऊन २४ तास राहायचं म्हणजे भरपूर तडजोडी कराव्या लागतात, पण त्या बदल्यात जी विद्या मला मिळत होती, ती अमूल्य असल्यामुळे मला ज्या गोष्टी सोडाव्या लागल्या, त्याचा फारसा बाऊ मी कधीही केला नाही. काहीतरी चांगलं

मिळवायचं असेल, तर थोडाफार त्याग हा करावा लागतोच, नाही का?

आईवडिलांचे उत्तम संस्कार, गुरूंचं योग्य मार्गदर्शन, मी स्वत: केलेले अथक परिश्रम आणि आईबाबा व गुरू जे सांगतात, त्यावर विश्वास ठेवल्यामुळे यश माझ्यामागे धावून आलं. आजवर जगभरात दोनशेहून अधिक निरनिराळ्या शहरांमध्ये अनेक वेळा माझे कार्यक्रम झालेले आहेत व होत असतात. ऑगस्ट महिन्यात माझा पन्नासावा अल्बम प्रकाशित झाला.

आपल्या भारतातील सर्वांत जुनं संगीत संमेलन कोणतं, माहीत आहे? १३० वर्षं जुनं जालंधरचं हरिवल्लभ संगीत संमेलन. तिथे 'संमेलनाचा शेवट करणं', ही अत्यंत मानाची गोष्ट समजली जाते व समारोप करणाऱ्या कलाकारावर फुलांचा वर्षाव केला जातो. हा मान मला आजवर सहा वेळा मिळालेला आहे. असे काही क्षण, घेतलेल्या सर्व कष्टांचं चीज करून जातात.

तुमच्या वयाचा असल्यापासून मी स्टेजवर गायला सुरुवात केली. आज या गोष्टीला २५

हा असा एकसारखा प्रवास करणं फार त्रासदायक असतं, बरं का! शरीराला दमवणारंही असतं.

मी इतका प्रवास करू शकलो, याला कारण लहानपणापासून केलेला नियमित व्यायाम. डेक्कन जिमखाना ग्राउंडवर जॉगिंगपासून, फुटबॉल, बेसबॉलपर्यंत सर्व खेळ मी खेळायचो. बॅडमिंटन खेळायचो. योगासनं मी नियमितपणे करतो. शुद्ध शाकाहारी जेवण व तेही मोजूनमापून. ही सर्व पथ्यं पाळतो म्हणूनच हा प्रवास झेपतो. मला फक्त माझ्या गाण्याचंच व्यसन आहे. हे व्यसन मात्र चांगलंच फळ देणारं आहे.

तुम्हांला असा प्रश्न पडला असेल, की मग एवढा कंटाळवाणा प्रवास तुम्ही कशाला करता? खरं सांगू? एकदा का मैफल रंगली, की मग सर्व शीण निघून जातो.

वर्षं पूर्ण झालेली आहेत, यावर विश्वासच बसत नाही. एवढा मोठा काळ जाऊनही मला आजही गाणं म्हणायला किंवा कार्यक्रम करायला फार आवडतं. अजिबात कंटाळा येत नाही. याचं एकमेव कारण म्हणजे, मी जे काम करतो, ते माझ्या अत्यंत आवडीचं आहे. त्याच्यावर माझं प्रेम आहे.

तुम्ही सर्वजण आज अशा टप्प्यावर आहात, की तुम्हांला तुमचा मार्ग निवडायचा आहे. तो निवडताना व्यवहाराचा, त्या क्षेत्रात मिळणाऱ्या पैशांचा विचार करणं भाग आहे, पण फक्त 'हाच विचार' मात्र नक्कीच करू नका.

तुम्हांला तुमचं काम आवडतं की नाही, यावर तुमचं सुख आणि समाधान अवलंबून असतं, ही गोष्ट मात्र नक्कीच विसरू नका बरं का!

मुक्ता

• अमृता सुभाष

मला लहानपणी एकटं राहायला आवडायचं. खरं-तर एकटं असतानाच मला सुरक्षित वाटायचं. घरी कुणी पाहुणे आले, की माणसांनी भरलेल्या त्या खोलीतून कुणाच्याही नकळत मी हळूच सटकायची. आतल्या खोलीत आल्यावर मला हायसं वाटायचं, पण दडपण यायचं. बाहेरच्या पाहुण्यांपैकी कुणाच्या तरी लक्षात आलं तर, मी